

Голові разової спеціалізованої вченої ради
з розгляду та захисту дисертації на
здобуття ступеня доктора філософії у
Національному університеті «Київський
авіаційний інститут», доктору юридичних
наук, професору

Миколі ЛЕГЕНЬКОМУ

ВІДГУК

**офіційного опонента, доктора юридичних наук, доцента, в. о. старшого
наукового співробітника відділу цивільно-правових дисциплін Інституту
держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук
України Армаш Надії Олексіївни на дисертацію Юдіної Ірини
Валеріївни на тему «Висновок експерта як засіб доказування в
адміністративному судочинстві України», подану на здобуття ступеня
доктора філософії
за спеціальністю 081 «Право»**

**Актуальність теми дисертації, зв'язок дослідження із науковими
програмами, планами, темами.**

Актуальність теми дисертаційного дослідження не викликає сумнівів і зумовлена сучасними тенденціями розвитку адміністративного судочинства, у межах якого дедалі більшого значення набуває забезпечення ефективного судового захисту прав, свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб у публічно-правових спорах. Однією з необхідних передумов ухвалення законного й обґрунтованого судового рішення є належне доказування, важливе місце в системі якого посідає висновок експерта як засіб для встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення справи.

Особлива роль висновку експерта в адміністративному судочинстві зумовлена специфікою публічно-правових спорів, активною роллю суду та дією принципу офіційного з'ясування всіх обставин справи. Саме тому питання визначення правової природи висновку експерта, його процесуального значення, порядку дослідження та оцінки судом набувають не лише теоретичного, а й істотного практичного значення.

Попри достатню нормативну врегульованість інституту судової експертизи, практика адміністративних судів свідчить про наявність низки дискусійних питань, пов'язаних із використанням експертних висновків у процесі доказування. Зокрема, відсутній єдиний підхід до визначення меж судової дискреції під час їх оцінки, співвідношення внутрішнього переконання суду із висновками експерта, а також критеріїв перевірки їх наукової обґрунтованості та достовірності. Це негативно впливає на єдність судової практики та може позначатися на ефективності судового захисту.

Додаткової актуальності обраній темі надають зміни процесуального законодавства, розширення можливостей використання спеціальних знань у судовому процесі, поява нових видів судових експертиз та необхідність адаптації механізмів доказування до сучасних досягнень науки й техніки. За таких умов комплексне дослідження висновку експерта як засобу доказування, визначення його місця у системі доказів адміністративного судочинства, а також вироблення науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення процесуального законодавства є своєчасним, актуальним і має важливе теоретичне та практичне значення.

Отже, дисертаційне дослідження Юдіної Ірини Валеріївни присвячене актуальній проблемі адміністративного процесуального права, а його результати спрямовані на вдосконалення правового регулювання використання висновку експерта в адміністративному судочинстві та підвищення ефективності судового захисту прав і законних інтересів учасників публічно-правових відносин.

Дисертаційне дослідження виконано у межах плану наукових досліджень Факультету права та міжнародних відносин Національного університету «Київський авіаційний інститут» при виконанні наукового напрямку кафедри конституційного та адміністративного права за темою «Людиноцентричність публічного права України» (державний реєстраційний номер 0120U102136).

Наукова новизна й практичне значення результатів дисертаційного дослідження.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи Юдіної І. В. дає підстави стверджувати, що авторкою досягнуто поставленої мети дослідження та успішно вирішено комплекс взаємопов'язаних наукових завдань, спрямованих на всебічне дослідження висновку експерта як засобу доказування в адміністративному судочинстві України. Робота характеризується логічністю побудови, послідовністю викладу матеріалу та належним рівнем наукової аргументації.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у комплексному переосмисленні правової природи висновку експерта, його місця в системі засобів доказування, особливостей дослідження й оцінки в адміністративному судочинстві, а також у формулюванні низки нових наукових положень і пропозицій, спрямованих на вдосконалення адміністративного процесуального законодавства.

Науковий інтерес становлять положення, сформульовані авторкою вперше. Зокрема, заслуговує на увагу концептуальний підхід до розуміння категорії «правильність висновку експерта» як інтегративного правового явища, що поєднує процесуальні та наукові критерії оцінки, із запропонованою авторською формулою її визначення. Науково обґрунтованою є також позиція щодо визначальної ролі керуючої функції експертної методики у забезпеченні об'єктивності та допустимості висновку експерта.

До положень, які мають елементи наукової новизни, слід також віднести запропонований авторкою диференційований підхід до розмежування понять «висновок експерта» та «звіт про експертне дослідження», а також обґрунтування доцільності використання в адміністративному судочинстві терміну «заслуховування експерта» замість традиційного поняття «допит експерта».

На позитивну оцінку заслуговують також висновки авторки щодо необхідності перегляду законодавчого підходу до визначення комплексної експертизи шляхом акцентування уваги на характері спеціальних знань, що застосовуються під час дослідження, а не виключно на кількісному складі експертів.

Поряд із новими науковими положеннями авторкою істотно удосконалено існуючі наукові підходи до розмежування понять «доказ», «джерело доказу» та «засіб доказування», запропоновано авторські визначення дефініцій «доказ», «доказування», «засіб доказування» та «судова експертиза», а також теоретичні положення щодо ролі спеціальних знань у процесі доказування, особливостей дослідження та оцінки висновку експерта й удосконалення процесуального порядку призначення та проведення судових експертиз в адміністративному судочинстві.

Практичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає в тому, що сформульовані авторкою висновки, рекомендації та пропозиції можуть бути використані у нормотворчій діяльності під час удосконалення Кодексу адміністративного судочинства України та законодавства у сфері судово-експертної діяльності, у правозастосовній практиці адміністративних судів при вирішенні питань щодо призначення судових експертиз, дослідження та оцінки висновків експертів, а також у діяльності державних спеціалізованих експертних установ. Водночас результати дослідження становлять інтерес для подальших наукових розробок із проблем адміністративного процесуального права, доказового права та судової експертизи і можуть бути використані в освітньому процесі під час викладання навчальних дисциплін адміністративно-процесуального циклу.

У цілому отримані результати характеризуються достатнім рівнем наукової обґрунтованості, внутрішньою логічністю, практичною спрямованістю та свідчать про особистий внесок здобувачки у розвиток теорії адміністративного процесуального права й удосконалення правового регулювання використання висновку експерта як засобу доказування в адміністративному судочинстві України.

Основний зміст роботи та її структура.

Дисертаційна робота Юдіної І. В. є комплексним міждисциплінарним науковим дослідженням, у якому на основі використання необхідних методів наукового пізнання, досягнень вітчизняної і зарубіжної юридичної науки, положень чинних законодавства України, матеріалів судової практики й практики Європейського суду з прав людини здійснено всебічний аналіз одного з найбільш складних і специфічних засобів доказування в

адміністративному судочинстві – висновку експерта. У роботі розкрито його правову природу, визначено особливості використання, дослідження та оцінки судом, а також сформульовано низку науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення адміністративного процесуального законодавства у сфері доказування.

Авторкою належним чином визначено об'єкт і предмет наукового дослідження, а також чітко окреслено його мету та наукові завдання. Структура дисертаційної роботи є внутрішньо узгодженою та відповідає поставленій меті. Робота складається з анотації, змісту, вступу, трьох розділів, які містять вісім підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Матеріал викладено послідовно, із дотриманням вимог наукового стилю.

Використання широкого спектру методів наукового пізнання позитивно вплинуло на ступінь обґрунтованості одержаних теоретичних та практичних результатів.

Авторка продемонструвала високий рівень володіння методологією юридичного дослідження, здатність до критичного аналізу наукових підходів, самостійного формулювання наукових положень та їх належної аргументації. Робота свідчить про високий рівень підготовки дисертантки та глибоке розуміння специфіки доказування в адміністративному судочинстві України.

На окрему позитивну оцінку заслуговує емпірична основа дисертаційного дослідження, зокрема результати анонімного анкетування атестованих експертів державної спеціалізованої установи, використання якої сприяло підвищенню практичної цінності роботи та забезпечило належне обґрунтування окремих авторських висновків і пропозицій.

Перший розділ дисертації Юдіна І. В. присвячує теоретико-правовим засадам доказування, доказів та засобів доказування в адміністративному судочинстві України. В його межах авторка проаналізувала співвідношення понять «доказ», «джерело доказу» та «засіб доказування», аргументувала необхідність їх чіткого розмежування, а також запропонувала авторські визначення понять «доказ», «доказування» та «засіб доказування» з урахуванням особливостей адміністративного судочинства і специфіки публічно-правових спорів. Окрему увагу приділено характеристиці інших засобів, передбачених Кодексом адміністративного судочинства України.

Другий розділ дисертації пов'язаний з визначенням місця висновку експерта в системі засобів доказування в адміністративному судочинстві України. Проаналізовано його правову природу, класифікацію та визначено доказове значення кожного з їх видів в адміністративному судочинстві. Значну увагу приділено процесуальним вимогам до оформлення висновку експерта. Обґрунтовано, що дотримання встановлених законом вимог є необхідною передумовою визнання його належним і допустимим засобом доказування. Позитивної оцінки заслуговує авторський підхід до тлумачення категорії «правильність висновку експерта», передбаченої ст. 4 Закону

України «Про судову експертизу», як результату дотримання експертом сукупності процесуальних та наукових критеріїв.

Третій розділ дисертації окреслює особливості використання, дослідження та оцінки висновку експерта в адміністративному судочинстві України. У ньому авторка проаналізувала сучасні проблеми правозастосовної практики, пов'язані з оцінкою висновку експерта, запропонувала шляхи їх вирішення, а також сформулювала низку пропозицій щодо вдосконалення процесуального законодавства у сфері доказування та правового регулювання призначення і проведення судових експертиз в адміністративному судочинстві України.

Дисертаційна робота виконана на належному науково-теоретичному рівні, характеризується логічністю побудови, внутрішньою послідовністю викладу, аргументованістю авторських висновків та використанням сучасного понятійно-категоріального апарату у сфері адміністративного процесуального права та судово-експертної діяльності. Науковий апарат дослідження відповідає вимогам, що ставляться до дисертацій на здобуття ступеня доктора філософії, а сформульовані висновки є логічним результатом проведеного наукового дослідження.

Дотримання академічної доброчесності.

За результатами аналізу дисертаційної роботи Юдіної І. В. порушень академічної доброчесності не виявлено. У роботі належним чином оформлено посилання на використані нормативно-правові акти, наукові праці, матеріали судової практики та інші джерела, що свідчить про коректне використання результатів досліджень інших авторів.

Рівень опрацювання джерельної бази, коректність цитування, належне оформлення бібліографічних посилань, а також логічна послідовність викладення матеріалу дають підстави констатувати, що дисертаційна робота відповідає загальновизнаним принципам академічної доброчесності та вимогам академічної етики.

Отже, підстав вважати, що під час виконання дисертаційного дослідження були допущені порушення академічної доброчесності, не вбачається.

Повнота викладу результатів дисертації у опублікованих працях автора.

Основні положення, наукові результати та висновки дисертаційного дослідження Юдіної І. В. достатньою мірою апробовані та відображені в наукових публікаціях дисертантки. За темою дисертації опубліковано 12 наукових праць, з яких 4 статті – у наукових фахових виданнях України, включених до категорії «Б», кожна з яких має DOI, а також 8 тез доповідей за результатами участі у міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Опубліковані наукові праці охоплюють основні положення дисертаційного дослідження, відображають його концептуальні підходи та результати теоретичного аналізу. Наукові статті є одноосібними, що

підтверджує самостійність проведеного дослідження та належність здобувачці отриманих наукових результатів.

Дискусійні положення та зауваження.

З урахуванням змісту дисертації, доцільно сформулювати наступні зауваження, що мають дискусійний характер:

1. Науковий інтерес викликають положення підрозділу 3.3 дисертаційної роботи, у якому авторка досліджує можливість залучення спеціаліста до оцінки дослідницької частини висновку експерта та приходять до висновку, що така процесуальна модель не відповідає функціональному призначенню спеціаліста в адміністративному судочинстві. Загалом погоджуючись із необхідністю чіткого розмежування процесуальних функцій експерта та спеціаліста, вважаю, що зазначене питання потребувало більш ґрунтовного дослідження. Зокрема, доцільним було б приділити більше уваги аналізу співвідношення їх процесуальних статусів, обсягу процесуальних прав та обов'язків, характеру участі кожного з них у судовому процесі, а також правовим наслідкам їх залучення.

2. Дискусійною є запропонована авторкою концепція запровадження рецензування висновку експерта як додаткового процесуального механізму перевірки його наукової обґрунтованості та достовірності. Водночас окремі положення цієї концепції потребують додаткової аргументації. Зокрема, дискусійним видається питання визначення процесуального статусу рецензії та її місця у системі засобів доказування. Авторка справедливо зазначає, що рецензія не повинна набувати статусу самостійного доказу, однак запропоновані зміни до статті 108 Кодексу адміністративного судочинства України фактично інтегрують її до процедури оцінки доказів. У зв'язку з цим доцільно було б більш ґрунтовно розкрити, зокрема вимоги до рецензента та його незалежності, визначення процесуальних строків та порядку оплати рецензування.

3. Дискусійною видається запропонована авторкою ідея законодавчого закріплення можливості проведення комплексної експертизи одним експертом. Хоча наведена позиція враховує сучасні тенденції розвитку судово-експертної діяльності, у дисертації недостатньо досліджено її узгодженість із концептуальними засадами інституту комплексної експертизи, який історично ґрунтується на поєднанні спеціальних знань кількох експертів різних видів (підвидів) судових експертиз. Більш переконливою авторська концепція виглядала б за умови аналізу історичного розвитку правового регулювання комплексної експертизи.

4. Незважаючи на комплексний характер дисертаційного дослідження, поза належною увагою авторки залишився порівняльно-правовий аналіз інституту висновку експерта в цивільному, господарському та кримінальному судочинстві. Такий аналіз дозволив би чіткіше визначити особливості адміністративно-процесуальної моделі використання висновку експерта, оцінити доцільність уніфікації окремих процесуальних положень та посилити аргументацію запропонованих законодавчих змін.

Викладені зауваження мають виключно дискусійний характер і не впливають на загальну високу оцінку дисертаційної роботи. Вони не применшують наукової новизни, теоретичного та практичного значення одержаних результатів, а лише окреслюють окремі питання, що можуть стати предметом подальших наукових досліджень і фахової дискусії.

Загальний висновок щодо відповідності дисертації вимогам Міністерства освіти і науки України.

Проведений аналіз змісту, структури та основних положень дисертаційної роботи дає підстави для висновку, що дисертація *Юдіної Ірини Валеріївни* на тему «**Висновок експерта як засіб доказування в адміністративному судочинстві України**», подана на здобуття ступеня доктора філософії за галуззю знань 08 «Право» спеціальністю 081 «Право», є самостійним, завершеним і цілісним науковим дослідженням, у якому вирішено актуальне наукове завдання, що полягає у комплексному дослідженні висновку експерта як засобу доказування в адміністративному судочинстві України, визначенні особливостей його дослідження та оцінки судом, а також розробленні науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення адміністративного процесуального законодавства в частині призначення та проведення судової експертизи. Робота оформлена відповідно до встановлених вимог, написана науковим стилем і літературною українською мовою.

З огляду на викладене, вважаю, що дисертація відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, передбаченим постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 261 «Про затвердження Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах)» (зі змінами), постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (зі змінами).

Авторка – Юдіна Ірина Валеріївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент:

**В. о. старшого наукового співробітника
відділу цивільно-правових дисциплін
Інституту держави і права імені
В.М. Корецького,
Національної академії наук України
доктор юридичних наук, доцент**

Надія АРМАШ

